

DOI <https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2024-1-8>
УДК 76:655.533(477)195/199”
ORCID ID: 0000-0001-5934-2943
ORCID ID: 0000-0001-9566-9329

Ольга Лагутенко

*докторка мистецтвознавства, професорка
факультету теорії та історії мистецтва
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури
olga.lagutenko@naoma.edu.ua*

Катерина Платонова

*здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня
факультету теорії та
історії мистецтва
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури
kateryna.platonova@naoma.edu.ua*

ІЛЮСТРАЦІЇ ДО «ЛІСОВОЇ ПІСНІ» ЛЕСИ УКРАЇНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ КНИЖКОВІЙ ГРАФІЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. *Метою цієї статті* стало вивчення, дослідження та висвітлення унікального доробку української книжкової графіки другої половини ХХ ст. – ілюстрацій до драми-феєрії «Лісова пісня» української письменниці та культурної діячки Лесі Українки, а також чинників, які вплинули на формування та подальший розвиток української графіки. У процесі дослідження було використано такі **методи**: мистецтвознавчий аналіз, системний підхід, історичний аналіз, комплексний аналіз, біографічний аналіз та метод узагальнення. Отримані **результати**: на основі використаних методів досліджено біографічні, історичні та мистецтвознавчі чинники, які вплинули на унікальну художню інтерпретацію українськими митцями драми-феєрії «Лісова пісня» у другій половині ХХ століття. **Висновки.** Було проаналізовано ілюстрації українських митців, створені у другій половині ХХ ст. до драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. У 1970-х роках лінорити Н. Лопухової посіли важливе місце у розвитку книжкової графіки, адже мисткиня використала ліричну інтерпретацію зображення природи та героїні завдяки лінії. М. Левицький, техніці якого властива схематичність та площинність, виконав один з найперших образів самотнього Лукаша, де звернувся до особистості героя як індивіда. Майже двадцять років по тому внутрішній стан героїв та зміну сюжету С. Караффа-Корбут трактувала відтінками фарб і маленькими коливаннями ліній.

Ключові слова: українська графіка ХХ століття, книжкова графіка, М. Левицький, С. Караффа-Корбут, Н. Лопухова, ілюстрації до драми-феєрії «Лісова пісня».

Olha Lahutenko

*PHD in Art Studies, professor
Department of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts and Architecture
olga.lagutenko@naoma.edu.ua*

Kateryna Platonova

*student of the second year of the master's degree
Department of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts and Architecture
kateryna.platonova@naoma.edu.ua*

ILLUSTRATIONS TO THE “FOREST SONG” BY LESYA UKRAINKA IN UKRAINIAN BOOK GRAPHICS OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Abstract. *The purpose of this article* is to study, research and highlight the unique works of Ukrainian book graphics of the 20th century, which illustrated the work of the Ukrainian poetess Lesya Ukrainka, the drama

extravaganza "Forest Song", as well as the factors that influenced the formation and further development of Ukrainian graphics. During the research, the following *research methods* were used: art analysis, systematic approach, historical analysis, complex analysis, biographical analysis and generalization method. *The obtained results*, on the basis of the methods mentioned above, the biographical, historical and art history factors that influenced the unique artistic interpretation of the drama extravaganza "Forest Song" by Ukrainian artists in the second half of the 20th century were investigated.

The study analysed the illustrations by Ukrainian artists created in the second half of the twentieth century for the drama-extravaganza "The Forest Song" by Lesia Ukrainka. In the 1970s, Lopukhova's linocuts took an important place in the development of book graphics, as the artist used a lyrical interpretation of the image of nature and the heroine through the line. Myron Levytskyi, whose technique is characterised by schematic and flatness, created one of the first single images of Lukasz, addressing the character's personality as an individual. Almost 20 years later, Sofia Karaffa-Korbut interpreted the inner state of the characters and the change of the plot with hints of colour and small fluctuations of lines.

Key words: Ukrainian graphics of the 20th century, book graphics, M. Levytskyi, S. Karaffa-Korbut, N. Lopukhova, illustrations for the extravaganza drama «Forest Song».

Постановка проблеми. Українські митці звертались до творчості письменниці Лесі Українки одразу після перших публікацій її творів, особливо важливими були ювілейні дати. Але саме друга половина ХХ ст. стала найбагатшою з точки зору ілюстрацій, де драма-феєрія «Лісова пісня» посідає чільне місце. Чимало талановитих митців намагались неординарно підійти до інтерпретації магичної і таємничої історії про ліс Волині та його міфічних мешканців. Ілюстраціям книжкових видань драми-феєрії у різні часи присвятили свої труди відомі митці, зокрема О. Сахновська, І. Їжакевич, М. Левицький, Н. Лопухова, С. Караффа-Корбут, М. Деревус, В. Перевальський, В. Касіян, В. Василенко та М. Старовойт. Художнє оформлення «Лісової пісні» приурочували до ювілеїв поетеси у 1970-х та 1996-му роках. Але доступні літературні джерела висвітлюють книжкову графіку другої половини ХХ ст. до твору «Лісова пісня» не повною мірою.

Актуальність дослідження. Оскільки сьогодні ми маємо недостатньо даних про розвиток української книжкової графіки другої половини ХХ ст. саме в контексті розгляду ілюстрацій до драми-феєрії "Лісова пісня", кожна наукова розвідка з цієї тематики покликана розширити і структурувати відомості, які вдається віднайти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія формування та розвитку української книжкової графіки неодноразово ставала предметом дослідження для мистецтвознавців. Саме створенню ілюстрацій через аналітичне вивчення особливостей літературного твору присвячено роботи Л. Владича [1] та А. Шпакова [2]. Варто відзначити дослідження про М. Левицького [3] та Н. Лопухову [4], де висвітлено чимало деталей, що дозволяють ознайомитись з життєвим та творчим шляхом графіків й факторами їх професійного формування.

В умовах збройної агресії неможливо повністю вивчити всі наукові публікації, присвячені життю львівської майстрині С. Караффи-Корбут, проте електронний ресурс під назвою «Мавка, що тягнеться до сонця» авторства Ю. Овсяника [5] та стаття В. Стасенко «Універсальне та індивідуальне в методі побудови національно ідентифікованих констант графіки Софії Караффи-Корбут» [6] надали стисло інформацію щодо її творчості та біографічних відомостей.

За результатами наукових досліджень О. Лагутенко [7] у контексті культурно-світового процесу розглянуто історію українського графічного мистецтва, визначено західноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку найкращих митців української графіки.

Метою дослідження є аналіз ілюстрацій до драми-феєрії «Лісова пісня», створених українськими митцями в другій половині ХХ ст. та приурочених до ювілеїв Лесі Українки.

Виклад основного матеріалу. Українська книжкова графіка переживала різні періоди свого розвитку, на що безпосередньо впливали різноманітні чинники, але саме історичний контекст, політична ситуація, мистецька школа, життєвий шлях, географічний аспект та напрям творчості завжди були домінуючими. Вони не лише сприяли розвитку українського мистецтва в контексті графіки, а й вирізняли унікальність митця, підкреслювали його індивідуальну манеру та інтерпретацію.

Варто зазначити, що роботи до першого ілюстрованого видання драми-феєрії було виконано О. Сахновською (1902–1958) у 1930 році. І. Їжакевич (1864–1962) звернувся до «Лісової пісні» у 1937 році. М. Деревус (1904–1997) у 1950-му, В. Касіян (1896–1976) у 1953 році, а В. Перевальський (1938 р. н.) у 1984–1986 роках також звертався до ілюстрування драми-феєрії.

Проте важливим для розгляду і дослідження є період від 1970-х років, коли митці звернули увагу на дитячу книжкову графіку, яка в результаті отримала величезний поштовх до розвитку. Саме у 1970 році, з нагоди святкування 100-річчя від дня народження Лесі Українки, мисткиня Надія Лопухова (1928–2014), яка значну частину свого життя присвятила художньому оформленню дитячої книжки, створила лінорити до «Лісової пісні» [4]. Її ілюстрації, сповнені ліричного зображення природи як безпосереднього героя казки, а персонажі ніби літають у нескінченному просторі ліній, які нагадують то колосся пшениці, то гілля верби.

Зображення Мавки – експресивне (іл. 1), лінія не лише формує образ, а й створює тло, хоча пейзаж як такий у роботі відсутній. Побачити деталі реального лісу, який намагалися зобразити інші художники-ілюстратори, неможливо, але виникає чітко розуміння, що перебуваєш у якомусь містичному й загадковому світі. Образ головної героїні подано ліричним, її волосся більше схоже на сплетені квіти й трави. Характерно, що у зображенні Мавки відсутні яскраві портретні риси, зате чітко окреслено античний профіль героїні, який найперше помічає глядач.

Іл. 1. Н. Лопухова. Мавка перетворюється на вербу. Техніка лінориту. 1970. [8]

Лінорити Н. Лопухової пронизані мелодійністю, яка у деяких сценах набуває трагічності чи драматизму. Використовуючи лінію як засіб виразності, авторка дозволяє глядачеві поринути у світ казкового. За її задумом природа є чи не

головним героєм твору, для цього вона декілька років подорожувала місцевістю, про яку писала Леся Українка і збирала необхідну інформацію.

Отже, ілюстрації Н. Лопухової стали невід’ємною частиною спадщини книжкової графіки ХХ століття, присвяченої шедевр української літератури – драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. Спочатку були створені офорти на тематику поеми, але пізніше мисткиня звернулась до техніки ліногравюри, аби якнайкраще передати ефект. Творча інтерпретація художниці подарувала глядачеві не лише образи та розуміння психології героїв казки, а й передала чарівну атмосферу містичного лісу, якою так надихалась Лариса Петрівна Косач. Творчістю Лесі Українки художниця захоплювалася з дитинства, тому, використовуючи набуті навички в ілюструванні дитячої та дошкільної літератури, майстриня доступно та емоційно трактувала образи персонажів.

Наприкінці 1970-х до ілюстрування драми-феєрії Лесі Українки звернувся поза межами України відомий художник Мирон Левицький (1913–1993). Життєвий шлях майстра був сповнений незвичайних подій: народжений у Львові, він розписував собори та храми в Австралії, Іспанії, Португалії, Франції. Після Другої світової війни художник емігрував до Канади, бо не мав ані найменшого бажання миритися з радянською владою. Два роки провів у Парижі, де виставляв свої роботи, надихався творчістю Поля Сезанна, Пабло Пікассо, Анрі Тулуз-Лотрека і набував оригінальної техніки, яка втілювалася в ліноритах до «Лісової пісні», створених у 1977–1978 роках.

Зображення Лукаша (1978) – чи не найперший приклад самотнього чоловічого образу в ілюстраціях до драми-феєрії (іл. 2), оскільки до цього часу постать Лукаша з’являлася лише в сюжетному контексті. Лінорит М. Левицького – приклад звернення художника саме до особистості Лукаша. В роботах практично відсутня живописність – автор не акцентує на деталях зовнішності, проте наголошує на психологічному стані героя. За допомогою експресивної лінії ілюстратору вдається передати цільний і чуттєвий образ.

Можна стверджувати, що перед глядачем постає не стільки портрет одного з персонажів казки, з його зовнішністю та поведінкою, а радше психологічний образ, який передає характер. Постать Лукаша виглядає трохи архаїчною, у трактуванні рис обличчя відчуваються нотки іконописного мистецтва, що пов’язано з творчим шляхом митця і досвідом розпису соборів.

Іл. 2. М. Левицький. Лукаш. Техніка лінориту. 1978. [10]

Іл. 3. М. Левицький. Сюжет знайомства Лукаша та Мавки. Техніка лінориту. 1978. [10]

Композиція проста й лаконічна, пейзаж подано як лейтмотив або він відсутній взагалі. Характер зображення площинний, немає ані натяку на об'ємне моделювання штрихом, ані світлотіні – лише маленький елемент під ногами юнака може трактуватись як земля.

Наступна ілюстрація – до першої дії драми-феєрії, коли Лукаш вперше знайомиться з Мавкою (іл. 3). Цей сюжет присутній майже в усіх роботах українських графіків-ілюстраторів, адже в композиції самої історії він слугує зав'язкою. Схематичність та площинність, які властиві творчості М. Левицького, проявляються і в цій роботі. Цікаве трактування образу Мавки, яка нагадує палеолітичну Венеру з широкими стегнами – прямий натяк автора на архаїчність.

Інтерпретація героїв «Лісової пісні» М. Левицьким неординарна та незаангажована, а унікальний погляд митця додає новизни та самобутності у світ книжкової ілюстрації до драми-феєрії. Елементи архаїки, стилізації та декоративності, площинності й умовності пронизують роботи автора. Життєвий шлях М. Левицького сформував унікальну творчу манеру художника, графіка, іконописця та монументаліста.

До ілюстрування творів Лесі Українки неодноразово зверталася відома представниця львівської мистецької школи Софія Караффа-Корбут. Ще в 1960–1970-х роках вона, співпрацюючи з видавництвом «Веселка», проілюструвала літературні твори українських письменників,

серед яких були поеми Лесі Українки – «Роберт Брюс – король шотландський», «Давня казка» та «Віла-посестра». Проте активну роботу художниця провела над ілюстраціями до драми-феєрії впродовж 1990–1994 роках, адже в той час наближався ювілей – 125-річчя від дня народження письменниці. Серію робіт експонували у Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка в 1996 р., проте саме ілюстроване видання С. Караффа-Корбут не побачила – художниця померла в листопаді 1996-го. Символічно, адже Леся Українка також не побачила перше видання своєї «Лісової пісні».

Усього С. Караффа-Корбут створила 36 ілюстрацій, які були повністю видані вже після смерті художниці. У 2007 р. видавництво «Веселка» друкує драму-феєрію з роботами мисткині. Свого часу С. Караффа-Корбут працювала у галузі декоративно-прикладного мистецтва і це дало їй можливість добре відчувати фактуру матеріалу. Роботи виконано різким контуром, з використанням індивідуальної експресивної манери рисунка. Зображення виглядають площинними, але через ніжний колорит ця особливість нівелюється. Ілюстрації декоративні та орнаментальні, що лише підтверджує особливість техніки самої майстрині.

На обкладинці зображені Лукаш та Мавка, які горнутья одне до одного (іл. 4). Назву твору та ім'я поетеси вдало вписано в композицію, шрифт поєднується з усіма елементами ілюстрації та

Іл. 4. С. Караффа-Корбут. Обкладинка видання.
Техніка лінориту. 1994–1996. [9]

нагадує викарбувані на дереві слова. Нижня літера «Л» є цільним продовженням образу лісу, який створює художниця. Образ Мавки інтерпретовано досить оригінально: головна героїня відрізняється кольором шкіри від хлопця – зеленкувато-синій відтінок добре контрастує з вохристо-бежевим і підкреслює фентезійно-лісове походження героїні. У такий спосіб обкладинка занурює читача у дивовижну історію міфічного і людського світів.

Закохану пару оточують орнаментальні мотиви гілок, травинок, а у деяких лініях вбачається зображення птаха, що співає. У своїй творчості С. Караффа-Корбут близька до фольклорно-декоративної течії, адже вона неодноразово зверталася до основ народного мистецтва. Отже, зображення українського народного орнаменту є органічним для художниці і вона використовує його в усіх

ілюстраціях до драми-феєрії. Проте увагу художниці насамперед привертає інтелектуальна та емоційна основа твору. Образи Лукаша і Мавки – ліричні, характер та почуття головних героїв передаються поглядами героїв, пластикою їхніх рухів, і навіть чуттєвим розвіванням волосся від вітру.

Колорит ілюстрацій змінюється з розвитком подій. Ілюстрації до першої дії виконано у світлих рожево-зеленкуватих відтінках, далі зображення стають насиченішими та темнішими, що надає оповіді трагізму. В роботах до третьої дії помітні прозорі фарби, які передають почуття Лукаша і Мавки.

Ілюстрації С. Караффи-Корбут становлять унікальний доробок української книжкової графіки кінця ХХ століття. Вплив декоративно-прикладного мистецтва, а саме кераміки, відобразився на площинній, декоративно-орнаментальній техніці авторки. Нижній колорит доповнює образи та сюжети твору, переносить читача до волинського лісу і знайомить з героями казки.

Отже, нами досліджено та проаналізовано ілюстрації до «Лісової пісні», створені українськими митцями у другій половині ХХ століття. Усі художники, які ілюстрували цю драму-феєрію, внесли щось своє для розуміння світу, створеного Лесею Українкою. У 70-х роках лінорити Н. Лопухової посіли важливе місце у розвитку книжкової графіки, адже мисткиня використала лінію для ліричної інтерпретації зображення природи та героїні. М. Левицький, техніці якого властива схематичність та площинність, виконав один з найперших образів самотнього Лукаша, звернувшись до особистості героя як до індивіда. Майже 20 років по тому внутрішній стан героїв та зміну сюжету С. Караффа-Корбут трактувала відтінками фарб і маленькими коливаннями ліній. Дане дослідження зосереджується саме на українській книжковій графіці ХХ століття і не відображає повного спектру ілюстрацій до «Лісової пісні» у світовій графіці, зокрема Польщі, а також не розглядає ілюстрації, створені у ХХІ столітті. Це – перспектива подальшого вивчення та аналізу.

Список використаних джерел

1. Владич Л. Мовою графіки. Київ : Мистецтво, 1967. 248 с.
2. Шпаков А. Художник і книга. Київ : Мистецтво, 1973. 253 с.
3. Даревич Д. Мирон Левицький. Торонто : Українська спілка образотворчих мистців, 1985.
4. Димитрова Л. І. Надія Лопухова. Київ : Мистецтво, 1981. 110 с.
5. Овсяник Ю. Мавка, що тягнеться до сонця. ZBRUC. URL: <https://zbruc.eu/node/40605> Дата публікації: 23.08.2015 (дата звернення: 01.01.2024).
6. Стасенко В. В. Універсальне та індивідуальне в методі побудови національно ідентифікованих констант графіки Софії Караффи-Корбут. *Образотворче мистецтво*. 2014. № 3. С. 91–98.
7. Лагутенко О. Українська графіка ХХ століття : навч. посіб. Київ : Грані-Т, 2011. 184 с. : іл.

8. Українка Л. Лісова пісня: драма-феєрія в 3 діях / іл. Н. Лопухової. Київ : Дніпро, 1970. 128 с. : іл.
9. Українка Л. Лісова пісня: драма-феєрія в 3 діях / іл. С. Караффи-Корбут. Львів : Місіонер, 2000. 134 с. : іл.
10. Шевелева М. Мирон Левицький – художник, закоханий в Україну. *Український інтерес*. URL: <https://uain.press/blogs/1093306-1093306> Дата публікації: 14.10.23 (дата звернення 18.04.2024)

References

1. Vladych, L. (1967). *Movoiu hrafiiky* [In the language of graphics]. Mystetstvo [in Ukrainian].
2. Shpakov, A. (1973). *Khudozhnyk i knyha* [The artist and the book]. Mystetstvo [in Ukrainian].
3. Darevych, D. (1985). *Myron Levytskyi* [Myron Levitskyi]. Ukrainaska spilka obrazotvorchykh myststsviv [in Ukrainian].
4. Dymytrova, L. I. (1981). *Nadiia Lopukhova* [Nadia Lopukhova]. Mystetstvo [in Ukrainian].
5. Ovsianyk, Yu. (2015, Serpen 23). Mavka, shcho tiahnetsia do sontsia [Mavka reaching for the sun]. *ZBRUC*. <https://zbruc.eu/node/40605> [in Ukrainian].
6. Stasenko, V.V. (2014). Universalne ta indyvidualne v metodi pobudovy natsionalno identyfikovanykh konstant hrafiiky Sofii Karaffy-Korbut [Universal and individual in the method of constructing nationally identified graphic constants by Sofia Karaffa-Korbut]. *Obrazotvorche mystetstvo* [Fine Arts], 3, 91–98 [in Ukrainian].
7. Lahutenko, O. (2011). *Ukrainska hrafiika XX stolittia: navchalnyi posibnyk* [Ukrainian graphics of the 20th century: a study guide] [Navchalnyi posibnyk]. Hrani-T [in Ukrainian].
8. Ukrainka, L. (1970). *Lisova pisnia: drama-feieria v 3 diiakh* [The forest song: drama extravaganza in 3acts] (N. Lopukhova, Il.). Dnipro [in Ukrainian].
9. Ukrainka, L. (2000). *Lisova pisnia: drama-feieria v 3 diiakh* [The forest song: drama extravaganza in 3acts] (S. Karaffa-Korbut, Il.). Misioner [in Ukrainian].
10. Shevelieva M. Myron Levytskyi – khudozhnyk, zakokhanyi v Ukrainu [Myron Levitskyi is an artist in love with Ukraine]. (2023, October 14) *Ukrainskyi interes* [Ukrainian interest]. <https://uain.press/blogs/1093306-1093306> [in Ukrainian].

Подано до редакції 07.03.2024